

УДК 371.13:373.3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Коченгіна М., Коваль О., Ярмонова Н.,
м.Харків

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ключовою стратегічною ідеєю модернізації системи освіти в Україні є концепція неперервності освіти, освіти впродовж усього життя, що спричинено багатьма суб'єктивними та об'єктивними факторами. Так, зокрема, у доповіді ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття» зазначається, що освіта протягом усього життя має будуватися на чотирьох стовпах: навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити разом і навчитися будувати власне життя. До того ж гуманістична спрямованість освітніх реформ передбачає врахування індивідуальних професійних інтересів кожного педагога, надання йому права вибору, стимулювання до творчого пошуку. Названі складові характеризують готовність особистості до постійного саморозвитку та творчої самореалізації. Тому оновлена система післядипломної педагогічної освіти повинна не тільки забезпечувати підвищення професійної компетентності вчителя або вихователя, а й сприяти усвідомленню педагогом своєї соціальної відповідальності, зумовлювати становленню педагога як активного суб'єкта особистісного та професійного зростання, спроможного приймати відповідальні рішення, критично оцінювати й переробляти інформацію, визначати й досягати нових педагогічних цілей, бути ключовою фігурою у формуванні базових компетентностей дошкільників та учнів початкових класів, з якими він вміє взаємодіяти на діалоговій основі у навчально-виховному процесі, та ін.

Але слід зазначити, що сьогодні в Україні поки ще немає цілісної системи, яка б передбачала та забезпечувала підвищення професійної кваліфікації й особистісний розвиток педагогів.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, було проведено в аспекті вивчення точок зору фахівців щодо розуміння сутності та структури професійної компетентності учителя та вихователя ДНЗ, оскільки більшість науковців (А.Белкін, О.Козловська [1], В.Нестеров, А.Орлов, В.Пелагейченко [2], А.Радченко [3], О.Ситник [4], В.Сластьонін, В.Уруський [1] та ін.) розуміють педагогічну компетентність як процес і результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності педагога, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості. На підставі аналізу праць названих вище науковців й узагальнюючи власний педагогічний досвід, ми визначаємо такі основні, ключові, компоненти професійної педагогічної компетентності:

- моральна компетентність та особистісні якості (готовність, спроможність і потреба жити відповідно до загальнолюдських моральних норм; любов до дітей, віра в кожну дитину, доброзичливість, чуйність, відповідальність, толерантність, людяність тощо);
- психологічна компетентність (теоретична обізнаність щодо психологічних закономірностей розвитку

особистості й особливостей ефективної взаємодії, здатність використовувати психологічні засоби навчання, виховання та комунікації);

- дидактична компетентність (володіння методологічними засадами навчання; здатність виготовляти дидактичний матеріал);
- методична компетентність (володіння методами та прийомами навчання та виховання; формування прагнення пізнавати, відкривати нове, дошукуватися істини; уміння організувати вивчення нового матеріалу; уміння організувати закріплення, систематизацію та узагальнення навчального матеріалу; уміння передбачати можливі утруднення дітей під час вивчення матеріалу; здатність планувати індивідуальну, диференційовану та корекційну роботи; уміння обирати дидактичний матеріал; уміння здійснювати зворотній зв'язок; уміння забезпечувати результативність навчально-виховного процесу; контроль-оціночні уміння);
- інформаційна компетентність (володіння інформаційними технологіями, уміння здобувати, переробляти й опрацьовувати різні види інформації);
- дослідницько-творча компетентність (готовність до саморозвитку та самоосвіти, педагогічної творчості);
- соціально-просвітницька компетентність (здатність проводити просвітницьку роботу серед батьків дітей);
- культура праці та професійна етика;
- конструктивні вміння – інтелектуально-логічні та інтелектуально-евристичні здібності особистості, які забезпечують результативність проявів усіх інших складових професійної педагогічної компетентності (системність мислення; інноваційність мислення, або здатність модернізувати зміст, форми, методи, прийоми та засоби навчально-виховного процесу; детермінізм мислення, або здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; перспективність мислення, або здатність прогнозувати шляхи розвитку навчально-виховного процесу; продуктивність мислення, або здатність розробляти дидактичний матеріал; науковість мислення, або готовність проводити педагогічні дослідження; здібності генерувати ідеї, висувати гіпотези, висувати оригінальні підходи, стратегії, методи їх розв'язання; здібності до фантазії; здібності бачити протиріччя і проблеми; здібності до переносу знань, умінь у нові ситуації; здібності відмовлятися від нав'язливої ідеї, перебороти інерцію мислення; незалежність мислення думки від думки інших; критичність мислення; здатність складати та розв'язувати творчі задачі).

Відповідно до моделі професійної педагогічної компетентності виокремлюються показники педагогічної компетентності педагога: особистісні якості (у тому числі й естетична та загальна культура); усвідомлення своєї соціальної ролі; безперервне підвищення кваліфікації, пошукова

діяльність, конструювання власного педагогічного досвіду; результативність навчально-виховного процесу; активна педагогічна і соціально-просвітницька діяльність.

У нашій публікації ми хочемо розглянути лише аспекти формування дослідницько-творчої, інформаційної та соціально-просвітницької компетентностей вихователів ДНЗ і вчителів початкових класів під час проходження курсів підвищення кваліфікації.

Теоретичні основи формування творчих здібностей педагогів у процесі післядипломної освіти вивчали О.Абдуліна, А.Алексюк, Г.Балл, В.Бондар, М.Євтух, І.Зязюн, В.Козаков, В.Ковальов, В.Сластьонін, О.Щербаків. На думку фахівців, складовими творчої педагогічної діяльності є педагогічна імпровізація, творчий стиль педагогічної діяльності, творче самовираження, педагогічне мислення й інформаційна культура, яка поєднує в собі інформаційну грамотність, інформаційний світогляд, здатність створювати інформаційні продукти.

Актуальність проблеми підготовки педагогів до здійснення просвітницької роботи серед батьків зумовлена значущістю переконання батьків у необхідності виховання дітей на засадах гуманістичної педагогіки, а також важливістю ознайомлення батьків із умовами та шляхами формування загальнолюдських цінностей у підростаючого покоління, залучення дітей до читання художньої літератури, створення безпечного інформаційного середовища для дитини в домашніх умовах тощо.

Аналіз фахової літератури з проблеми підготовки вихователів ДНЗ і вчителів початкових класів до здійснення просвітницької роботи серед батьків показав недостатній рівень вирішення цієї проблеми.

Означені чинники зумовили напрям нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. У статті висвітлюються аспекти сформованості дослідницько-творчої, інформаційної й соціально-просвітницької компетентностей вихователів ДНЗ та вчителів початкових класів і розкриваються шляхи підвищення рівня означених компетентностей під час проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення стану сформованості інформаційної культури, яка є передумовою розвитку дослідницько-творчої й соціально-просвітницької компетентностей, критичного мислення та інтелектуально-логічних здібностей, було проведено декілька відповідних досліджень (анкетування; розв'язання слухачами курсів проблемних методичних задач; пошук педагогами відповідей на «відкриті» запитання, тобто запитання, на яких немає однозначної відповіді), метою яких було визначення рівня естетичної й загальної культури педагогів, обізнаності щодо інноваційних технологій, методів і прийомів навчання, виявлення методичних помилок та ін. Усього було опитано понад 600 респондентів – вихователів ДНЗ і вчителів початкових класів). Зокрема, в одному із варіантів анкет педагогам пропонувалося дати відповіді на такі запитання: «1. Чи бажаєте Ви займатися інноваційною діяльністю?», «2. Чи на достатньому рівні Ви забезпечені методичною літературою?», «3. Чи займаєтесь Ви просвітницькою діяльністю серед батьків?», «4. Які труднощі Ви зазнаєте у здійсненні просвітницької діяльності?».

За результатами наших досліджень, інноваційною діяльністю хочуть займатися 90% респондентів (перше запитання анкети). Але, на жаль, у багатьох із них бажання може залишитися на рівні бажання, тому що, як зазначають самі педагоги, перш за все, у них не вистачає необхідної теоретичної інформації, яка б допомогла доповнити, доопрацювати, усвідомити й узагальнити їхній педагогічний досвід: 84% опитаних нами вихователів ДНЗ і 47% учителів початкових класів заявляють про недостатність забезпечення необхідною методичною літературою (друге запитання анкети); 25% педагогів – про відсутність мережі Інтернет вдома й у навчальному закладі (переважна кількість педагогів, які не мають такої можливості, – вихователі ДНЗ). І це – тривожний факт, оскільки користування обмеженим колом джерел не може сприяти розвитку професіоналізму педагогів, до якого в умовах модернізації змісту освіти висуваються високі різнопланові вимоги. Просвітницькою діяльністю серед батьків займаються 100% вихователів і вчителів (третє завдання анкети), але 85% педагогів вказують на недостатній рівень готовності до спілкування із сучасними батьками, маючи при цьому на увазі не лише фахову, дидактичну, «предметну», підготовку, а здатність здійснювати виховний вплив на дорослих, переконувати й доводити (четверте запитання анкети).

Результати найпростішої анкети, метою якої було виявлення особливостей обізнаності вихователів та учителів із творчістю світових та зарубіжних художників, засвідчило наявність певних прогалин й у цій галузі.

З метою визначення готовності давати відповіді на «відкриті» запитання, вихователям ДНЗ після ознайомлення з особливостями методики раннього навчання читання Глена Домана (яка користується популярністю серед батьків, вважається інноваційною технологією, але не схвалена державними інститутами, й має як супротивників, так і прихильників) пропонувалося визначити її проблемні моменти й запитання, які треба розглянути детальніше. У результаті спостережень було зафіксовано недостатній рівень активності під час обговорення питання й недостатній рівень сформованості вміння слухачів курсів визначати проблемні моменти.

Нами також були проведені й інші спостереження, які за об'єктивних причин, не можливо схарактеризувати в одній публікації.

На підставі отриманих результатів дослідження було визначено умови й шляхи (форми, методи та прийоми здійснення навчально-виховного процесу; зміст навчальних занять) оптимізації професійно-особистісного розвитку вихователів ДНЗ та учителів початкових класів під час проходження курсів підвищення кваліфікації.

Схарактеризуємо деякі умови оптимізації професійно-особистісного розвитку педагогів у процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації (дотримання загальнодидактичних принципів є обов'язковим, тому на них ми не будемо зупинятися):

- основна мета навчально-виховного процесу на курсах підвищення кваліфікації – виховання в педагогів прагнення до саморозвитку;
- діагностична основа навчання (окрім обов'язкового програмового матеріалу слухачі курсів визначають коло

питань, на які хочуть отримати додаткову інформацію, уточнення, пояснення тощо);

- побудова навчально-виховного процесу на засадах гуманістичної педагогіки (відмова від авторитаризму; визнання самобутності становлення кожного педагога, його професійних й особистих інтересів; суб'єкт-суб'єктні взаємини викладачів і слухачів; застосування під час проведення навчальних занять вербальних заохочень);
- сприяння формуванню у слухачів групи дружніх взаємин, інтересів один до одного;
- максимальна щільність на занятті не тільки навчального матеріалу, а й матеріалу, який сприяє розвитку критичного мислення;
- застосування педагогіки прихованого впливу (добросовісна різноманітна та творча підготовка викладачів до проведення навчальних занять, професіоналізм подання матеріалу, дійсна професійна захопленість викладачів тим матеріалом, який викладається слухачам курсів).

Означені умови визначають шляхи (форми, методи та прийоми навчально-виховного процесу, зміст навчальних занять) оптимізації професійно-особистісного розвитку (дослідницько-творчої, інформаційної та соціально-просвітницької компетентностей) вихователів ДНЗ та учителів початкових класів, а саме:

- диференційований підхід під час викладання навчального матеріалу в залежності від рівня підготовки та професійних інтересів слухачів групи, раціональне поєднання практичних, лекційних та семінарських занять, виражене раціональне застосування форм, методів і прийомів навчання зумовлює ефективність усього навчально-виховного процесу на курсах підвищення кваліфікації;
- практична спрямованість навчального матеріалу, систематичне оновлення змісту навчальних занять сприяє активізації мислительних процесів слухачів, усвідомленому й критичному сприйняттю навчальної інформації, дозволяє кожному педагогові взяти участь в обговоренні проблем навчання та виховання дошкільників або молодших школярів;
- систематичне ознайомлення слухачів з новітною фаховою літературою й освітніми сайтами розширює коло фахової інформаційної обізнаності педагогів;
- застосування індивідуальних дидактичних матеріалів у процесі проведення навчальних занять; опорні матеріали являють собою папки, у яких зібрано таблиці, схеми, малюнки, текстові документи до заняття; індивідуальні дидактичні матеріали слухачі отримують на початку заняття, а після заняття – повертають матеріали викладачу; слухачі мають можливість зробити ксерокопії матеріалів або отримати їх копії на електронних носіях; застосування індивідуальних дидактичних матеріалів дозволяє забезпечити максимально високу навчальну щільність занять, ефективну, а не формальну суб'єкт-

суб'єктну взаємодію;

- застосування робочих зошитів навчальних занять; у робочих зошитах на відміну від індивідуальних дидактичних матеріалів слухачі здійснюють записи; використання зошитів дозволяє оптимізувати процес обговорення проблемних і «відкритих» запитань;
- ведення слухачами на заняттях рефлексивних індивідуальних освітніх діаграм (на одній осі діаграми позначено кількість пунктів плану та їх назви, а на іншій кожен слухач, виходячи із 100%, позначає ступінь новизни або практичної значущості почутої інформації); ведення таких діаграм забезпечує міцність засвоєння навчальної інформації;
- систематичне використання проблемних завдань і запитань, «відкритих запитань» сприяє розвитку критичного й евристичного мислення;
- емоційне викладання викладачами інституту навчального матеріалу, використання прийому «перерваної інформації» (викладач добирає цікавий, мало відомий, але дуже важливий і потрібний слухачам навчальний матеріал, і знайомить педагогів лише з частиною цього матеріалу, перериваючи свою розповідь на «найцікавішому місці», і повідомляючи, у яких джерелах можна знайти решту інформації, чим спонукає педагогів до самоосвіти);
- залучення слухачів до розробки колективних творчих проектів, у яких викладачі кафедри приймають активну участь, сприяє формуванню у вихователів ДНЗ та учителів початкових класів позитивної мотивації щодо експериментально-дослідницької діяльності;
- забезпечення слухачів електронними презентаціями, які сприяють підвищенню рівня загальної культури, методичними та дидактичними матеріалами на електронних носіях дозволяє педагогам займатися самоосвітою, якісно будувати навчально-виховний процес на робочих місцях;
- постійне оновлення інформації на блогах та сайтах інституту дозволяє педагогам систематично поповнювати свої знання;
- захист творчих індивідуальних і колективних проектів формує у слухачів вміння публічного виступу, послідовно й логічно викладати результати творчих пошуків вихователів ДНЗ і учителів початкових класів;
- спонукання слухачів до відвідування художніх театрів, музеїв і галерей сприяє вихованню дозвілленої культури педагогів.

Висновки. Систематичне застосування названих методів і прийомів навчально-виховного процесу сприяє професійно-особистісному розвитку педагогів під час проходження курсів підвищення кваліфікації.

Інші аспекти творчого зростання вихователів дошкільних навчальних закладів та учителів початкових класів будуть висвітлюватися у наступних публікаціях.

Література та джерела

1. Козловська О. Не оцінювати, а досліджувати. Діагностика професійної компетентності педагогічних працівників / О.Козловська, В.Уруський // Управління школою. – 2008. – № 1 (169). – С.17-21
2. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя / В.Пелагейченко // Відкритий урок. – 2009. – № 2. – С.55-56
3. Радченко А.Є. Моніторинг професійної педагогічної компетентності вчителя / А.Є.Радченко // Управління школою. – 2005. – № 35-36 (119-120). – С.24-27
4. Ситник О.П. Професійна компетентність вчителя / О.П.Ситник // Управління школою. – 2006. – № 14 (134). – С.2-9

У статті висвітлюються аспекти сформованості дослідницько-творчої, інформаційної й соціально-просвітницької компетентностей вихователів дошкільних навчальних закладів та вчителів початкових класів і розкриваються шляхи підвищення рівня означених компетентностей під час проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації.

Ключові слова: дослідницько-творча, інформаційна, соціально-просвітницька компетентності; учителі початкових класів; вихователі дошкільних навчальних закладів; курси підвищення кваліфікації.

В статье освещаются аспекты сформированности исследовательско-творческой, информационной и социально-просветительской компетентностей воспитателей дошкольных учебных заведений и учителей начальных классов, раскрываются пути повышения уровня указанных компетентностей при прохождении педагогами курсов повышения квалификации.

Ключевые слова: исследовательско-творческая, информационная, социально-просветительская компетентности; учителя начальных классов; воспитатели дошкольных учебных заведений; курсы повышения квалификации.

The authors of the article have considered the aspects of formation of research, creative, informative and socially educative competences of kindergartens and junior grades teachers. The ways of teachers' competences rising while passing qualification improvement courses have been disclosed.

Key words: creative, research and socially educative competences, junior grades teachers, kindergarten teachers, qualification improvement courses courses.